

Артем Папакін

Не лише «мазепинки»: головні убори Українських Січових стрільців (1914–1918 рр.)

Ключові слова: *Перша світова війна, Українські Січові стрільці, головні убори, кашкет, кепі, кокарда.*

У статті наводиться огляд головних уборів добровольчого національного формування австро-угорської армії часів Першої світової війни – Легіону Українських Січових стрільців. Хоча на початку війни головним убором стрільців повинне було стати кепі оригінального крою “мазепинка”, основна увага автора зосереджується на інших головних уборах, які протягом 1914–1918 рр. носили військовики Легіону УСС: піхотних та кавалерійських кашкетах, кепі з ерзац-матеріалів та головних уборах індивідуального пошиву.

Artem Papakin

Beside the «Mazepynka» Cap: Headgear of Ukrainian Sich Riflemen (1914–1918)

Keywords: *World War I, Ukrainian Sich Riflemen, headgear, cap, cockade.*

The article provides an overview of the headgear of the volunteer national formation of the Austro-Hungarian Army during World War I – the Legion of Ukrainian Sich Riflemen. Although the original “mazepynka” cap was to be the headgear of the riflemen at the beginning of the war, the author’s main attention is focused on other headgear worn by the soldiers of the USS Legion during 1914–1918: infantry and cavalry caps, caps made of ersatz materials, and individually tailored headgear.

Папакін Артем Георгійович

Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Центральної та Східної Європи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Papakin Artem

PhD, Associate Professor of the Chair of History of Central and Eastern Europe, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

e-mail: papakin@striy.org.ua

© Папакін А. Г., 2025

© Стрій, 2025

На диво, не зважаючи на, здавалося б, достатню увагу як українських (Лазарович; Монолатій), так і іноземних дослідників (Abbot and Pinak; Skrukwa) до історії формування, бойового шляху та культурно-просвітницької діяльності Легіону та Полку Українських Січових стрільців (УСС), проблематика обмундирування стрільців у період Першої світової війни все ще залишається малодослідженою. У загальних рисах однострої УСС описані у статтях (Довган) та наукових і науково-популярних працях (Думін, 312–314; Монолатій, 25, 27, 29; Лазарович, 169–172; Abbot and Pinak, 8; Skrukwa, 92–95). Автори статей журналу «Стрій» також уже зверталися до різних аспектів уніформології УСС на його сторінках (Папакін; Ющенко). Нещодавно Василем Лопухом був опублікований архів фотографій УСС з фондів Українського Музею та Бібліотеки у Стенфорді (далі – УМБ-Стенфорд), Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці та Української Вільної Академії Наук у США (Легіон). Нові візуальні джерела дозволяють проаналізувати особливості використання Українськими Січовими стрільцями головних уборів. Образ «усуса» міцно пов'язаний з кашкетом-«мазепинкою», що була винайдена ще до Першої світової війни. Проте це був далеко не єдиний головний убір вояків формування УСС. Оскільки питання поширення «мазепинок» уже вивчене у спеціалізованій літературі (Музичук), варто зупинитися на інших стрілецьких головних уборах та особливостях їх використання.

Австро-угорські піхотні кепі. На початку Першої світової війни парамілітарні товариства Галичини виявилися не в змозі забезпечити Легіон УСС «мазепинками», тому стрільці масово одягнули звичайні солдатські піхотні кашкети (кепі) австро-угорської армії. Починаючи з 1908 р., їх виготовляли з сукна сіро-блакитного кольору («hechtgrau»), із лляною підкладкою і шкіряним дашком чорного кольору. Кашкет оснащувався гудзиками білого чи жовтого металу (в залежності від полкового кольору) та металевим кашкетним знаком з ініціалами монарха (Rest, 82). Серед австро-угорських кепі, які побутували у війську станом на 1914 р., українськими стрільцями протягом війни використовувалися, зокрема, такі: офіцерські чорні кепі з блискучими металевими гудзиками, шкіряними лакованими дашком і підборідним ременем

(Мал. 1, а) («UML_Vox_52-00052»); офіцерські сукняні кепі з каркасом всередині (Мал. 1, б–г) («UML_Vox_21-00036»; «UML_Vox_38-00051»; «UML_Vox_23-00020»); офіцерські та солдатські кепі зразка 1908 р. з сукна зі шкіряним дашком (Мал. 1, д, е, є, з; 2, а) («UML_Vox_8-00034»; «UML_Vox_15-00026»; «За волю України!»). На головних уборах носили круглі кашкетні знаки з ініціалами монарха, які в офіцерів були виготовлені з золотої канителі, в унтер-офіцерів і солдатів – з бляхи жовтого металу.

У роки Першої світової війни було внесено низку змін у конструкцію і зовнішній вигляд головних уборів: стали економити на підкладці, впала якість сукна, а дашки, металеві кокарди і гудзики стали фарбувати у сірий колір. Сіро-блакитний колір австро-угорського сукна, як виявилось, не надто маскував стрільців у зелені східноєвропейського театру бойових дій. Дуже скоро, у 1915 р. австрійське військо розпочало перехід на однострої з сукна зеленкуватого кольору «feldgrau». Головні убори з сукна цього кольору не відрізнялися за кроєм від попередників, тому на чорно-білих фотографіях кепі зразка 1908 р. і зразка 1915 р. неможливо відрізнити.

Невдовзі в австро-угорському війську з'явилися кашкети спрощеного крою: тягнуті з одного відрізу тканини (фетру зеленкуватого відтінку), з фетровим же дашком. Вони вже не мали плаского окремого верху, тому на фотографіях їх помітно завдяки округлому профілю (Мал. 3, а, б) («UML_Vox_32-00052»; «UML_Vox_47-00043»). З фетру стали виготовляти також циліндричні офіцерські кепі (Мал. 3, в–д) («UML_Vox_17-00020»; «UML_Vox_45-00002»; «UML_Vox_7-00051»). Питання появи таких кашкетів не до кінця вивчене. Широке використання фетрових кепі датується 1916–1918 рр., а у спеціалізованій літературі вони називаються «кашкетами зразка 1916 р.» (Rest, 100). Проте низка фотографій Українських Січових стрільців, датована 1915 р., дозволяє посунути верхню межу використання цих кепі спрощеного крою (Мал. 3, е, є) («UML_Vox_24-00012»; «UML_Vox_51-00039»).

Помітною на фотографіях стрільців особливістю носіння кашкетів австро-угорських зразків була звичка заминати їхні верхівки по обидва боки від кокарди. Цю звичку галицькі українці також перенесли на кашкети «петлюрівки» формування Січових стрільців армії Української

Мал. 1. (а) – Офіцерське чорне кепі (© УМБ-Стемфорд); (б–г) – офіцерські сукняні кепі з каркасом всередині (© УМБ-Стемфорд); (д, е) – кепі зразка 1908 р. зі шкіряним дашком (© УМБ-Стемфорд); (є–з) – головні убори стрільців з колекції Українського національного музею в Чикаго (© Фонд Богдана Губського «Україна – XXI століття»): (є) – кепі зразка 1908 р. з металевим знаком УСС; (ж) – кепі без дашка з офіцерською кокардою; (з) – кепі зразка 1908 р. з офіцерською кокардою.

а

б

Мал. 2. (а) – Невідомий стрілець. На столику лежить австро-угорське кепі зразка 1908 р. з австрійською металевою кокардою і значком «УСС 1914» на лівій стороні. Праворуч від значка помітно хвилястий край невеликої блакитно-жовтої розетки. Колоризація автора. Фото з власної колекції. (б) – Стрілець на позиції. Малюнок Івана Іванця, 1915 р.

Народної Республіки та Української Держави та головні убори збройних сил Західно-Української Народної Республіки (Західної області УНР) у 1918–1919 рр.

Австрійські кепі без дашків («*Schirmlose Kappe*») напередодні війни були передбачені для кавалерії. Вони мали крій, подібний до піхотних головних уборів, проте їхній дашок був сукняним, м'яким та ховався під відворотити. В Легіоні УСС такі кепі широко використовувалися, зокрема, кіннотниками (Мал. 4, а) («UML_Vox_12-00033») і кулеметниками (Мал. 4, б) («UML_Vox_52-00014»). На відміну від довоєнного часу, під час війни вони виготовлялися з відтінків зеленкуватого кольору (Мал. 2, б) («*Żołnierz Legionu*»), а літній варіант з льону, подібно до кітелів, міг бути світлим, майже білим (Мал. 1, ж) («За волю України!»). Хоча на фотографіях можна помітити

випадки, коли під відворотити ховали дашок звичайного піхотного кепі (Мал. 4, в) («UML_Vox_19-00011»), зазвичай все-таки використовувалися спеціально пошиті головні убори із м'якими дашками чи цілком без них (Мал. 4, г; 8, в) («UML_Vox_2-00028»; «UML_Vox_58-00110»).

Інші головні убори. Усі стрілецькі кашкети мали один суттєвий недолік – вони не забезпечували захист від сильних морозів узимку. Попри те, що австрійське кепі мали спеціальні відворотити, які могли розгортатися і закривати вуха і потилицю в холодну погоду, на фотографіях УСС майже не зафіксовано такий спосіб носіння цих кашкетів. Воно й не дивно – опущені відворотити зменшували кількість шарів сукна на верху голови з трьох до одного. На «мазепинках» же відворотити були суто декоративними. Тому, як видно на зображеннях, стрільці рятувалися від морозів

№7 (2025)

а

б

в

г

д

е

є

Мал. 3. (а, б) – Українські січові стрільці у головних уборах з фетру, 1915–1916 рр. (© УМБ-Стемфорд); (в–д) – старшинські фетрові циліндричні кепі, 1915–1918 рр. (© УМБ-Стемфорд); (е, є) – австро-угорські фетрові кепі на фотографіях, датованих 1915 р. (© УМБ-Стемфорд).

а

б

в

г

д

е

є

Мал. 4. (а-г) – Кепі без дашків у Легіоні УСС. (© УМБ-Стемфорд);
(д-є) – ерзац-кепі з грубого сукна (© УМБ-Стемфорд).

Мал. 5. Стрілець Легіону УСС у зимовому однострої. Одягнений у шинель з синіми петлицями, ноги додатково утеплені високими шкарпетками. На голові – ерзац-кепі з валяного сукна з ялинковою гілочкою (© А. Папакін).

Мал. 6. (а-в) – Смушкові шапки. (© УМБ-Стемфорд); (г) – мазепинка з хутром (© УМБ-Стемфорд).

піднятими комірами шинелей, а подекуди – носінням більш теплих головних уборів. Серед них на світлинах УСС помітні: ерзац-кепі з грубого сукна, смушкові шапки і хутряні «мазепинки».

Ерзац-матеріали для виготовлення елементів одностроїв використовувалися в австро-угорській армії протягом усієї війни. В умовах холодів з товстого валяного ерзац-сукна приблизно в 1916 р. (Rest, 102) стали виготовляти кепі спрощеної конструкції: у розкладеному стані вони мали форму циліндру з прорізом для обличчя, а в складеному дещо нагадували тюрбан. Такі кепі могли бути як з дашком, так і без нього; спереду кріпилися металеві кашкетні знаки з ініціалами імператорів та/або пара гудзиків, які мали суто декоративний характер (Мал. 4, д-є; 5) («UML_Vox_15-00015»; «UML_Vox_18-00040»; «UML_Vox_28-00049»).

На деяких фотографіях стрільці позують у традиційних народних головних уборах – високих смушкових шапках (Мал. 6, а-в) («UML_Vox_15-00038»; «UML_Vox_27-00057»; «UML_Vox_52-00056»), причому на більшості, скоріше за все, представлений один головний убір. Враховуючи наявність австро-угорської кокарди, можна зробити висновок, що принаймні чотар Михайло Гаврилко – найчастіше зображений у темній смушковій шапці – носив її повсякдень, а не лише заради епатажу (і звісно, не у польових умовах – за спогадами, «чорні папахи» однозначно асоціювалися з ворогом) (Гнатевич, 117). Фотографії стрільців з такими головними уборами зроблені після 1917 р., а їх поява була, скоріше за все, проявом ірредентизму українців Австро-Угорщини та Наддніпрянщини.

Ще одним нетиповим головним убором, носіння якого зафіксоване в УСС, є «мазепинка» з хутром. У ній на кількох фотографіях ми бачимо Гриця Коссака, заступника коменданта УСС (Мал. 6, г) («UML_Vox_28-00043»). Разом із шинеллю індивідуального пошиття (з хутряним коміром і манжетами та, вочевидь, підбиту хутром зсередини) він носив «мазепинку», в якій відвороти мали хутряне покриття. Судячи з доволі об'ємного вигляду головного убору, скоріш за все, цей кашкет також був підбитий хутром зсередини, як і шинель.

За винятком валяних шапок, звичних в австро-угорському війську, решта згаданих нетипових головних уборів були радше поодинокими курйозними випадками носіння предметів одягу, виконаних на індивідуальне замовлення, та не набули поширення у формуванні УСС.

Знаки на головних уборах. Фотографії УСС засвідчують доволі масове використання різноманітних знаків (крім обов'язкового металевого кашкетного знаку австро-угорської армії з ініціалами імператора), що чіплялися на головні убори стрільців. Фалеристика УСС є доволі вивченою (Пахолко та Мартин; Круковський та Пахолко; Монолатій, 16–21; Пахолко та Дмитрів, 46–54), тому слід приділити увагу використанню неметалевих знаків.

Уже на самому початку війни на противагу австрійському припису носити жовто-блакитну пов'язку на лівому рукаві (Думін, 313) стрільці стали чіпляти на кашкети кокарди або розетки (їх називали «рожа», «рожечка» чи «чічка») в національних кольорах (Мал. 7, а) («Rozeta»). Велику партію, 1 тис. «синьо-жовтих стрілецьких кокардок,

Мал. 7. (а, б) – Кокарди-розетки УСС з фондів Національного музею у Кракові (© Muzeum Narodowe w Krakowie).

жовта краска в середині» на замовлення Івана Боберського виготовили в Українському жіночому комітеті для ранених вояків у Відні (Пахолко та Мартин, 23), а отримали їх стрільці як різдвяні подарунки напередодні Різдва 1915 р. (Лазарович, 169) Відтак кокарди стали головним символом стрільцтва: «жовто-блакитна відзнака... була для нього (українця. – А. П.) знаком якоїсь вищості над тими, хто її не мав. Думки про вирізнення частин УСС були їх мрією» (Ласовський, 234).

Більшість таких кокард на фотографіях стрільців виготовлені з тканини двох кольорів.

Через особливість передачі світла на фотографіях першої половини ХХ ст. жовтий колір (внутрішній) виглядає темнішим, а блакитний (зовнішній) – світлішим (Мал. 1 д, е; 2, б; 3, е; 4, а). Доволі поширеними, судячи з фотографій, були також «чічки», доповнені мереживом чи повністю з мережива (Мал. 3, б; 8, в). Одна з таких відзнак зберігається у Національному музеї у Кракові (Мал. 7, б) («Odznaka patriotyczna»). На кількох фотографіях з колекції Українського Музею та Бібліотеки у Стемфордї присутні «чічки» з бісеру (Мал. 3, е).

а

б

в

Мал. 8. (а, б) – Польові знаки австро-угорської армії в Легіоні УСС (© УМБ-Стемфорд); (в) – кокарда-розетка УСС з мережива (© УМБ-Стемфорд).

Цікаво, що австрійські офіцери вважали усусівські «чічки» різновидом кашкетних знаків та могли носити їх «на спомин попри иньші на шапці» (Лазарович, 167). Це, між іншим, вказує на те, що на неідентифікованих фотографіях не всі австро-угорські військовики з українськими кокардами на головних уборах є апріорі «усусами».

Не гребували стрільці Легіону УСС традиційними австрійськими прикрасами головних уборів (Адаменко, 30; «Польовий знак») – дубовим листям (Мал. 8, а) («UML_Vox_35-00002») та їхнім зимовим варіантом, ялинковими гілочками (Мал. 4, д; 8, б) («UML_Vox_15-00015»; «UML_Vox_51-00032»).

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що під час Першої світової війни Українські Січові

стрілці використовували більшість різновидів головних уборів, які були поширені у всьому австро-угорському війську (виняток становлять лише головні убори національних та спеціалізованих військових формувань). Від 1916 р. серед стрільців стали поширюватися «мазепинки», які згодом витіснили інші головні убори; разом з тим, зафіксовані поодинокі випадки носіння смушкових шапок. На завершальному етапі війни «мазепинка» завдяки своїй оригінальності стала національним головним убором українських військових формувань: для сучасника «їх форма, освячена Стрілецтвом, вросла органічно в нашу національну костюмологію, вона теж стала маніфестаційною для нашої університетської й середньо-шкільної молоді» (Голубець, 32).

Бібліографія

- Адаменко, Дмитрій. *Императорский и королевский военный мундир*. 1914 год. К.: 2006.
- Гнатевич, Богдан. «Военне хрищення.» *За волю України. Історичний збірник УСС*. Нью Йорк: Видання Головної Управи Братства Українських Січових Стрільців, 1967, с. 116–118.
- Голубець, Микола. *Рік грози і надій. 1914*. Львів: Українська бібліотека, 1934.
- Довган, Юрій. «Бойовий одяг Українського Легіону в роки Першої світової війни.» *Українські січові стрільці – лицарі рідного краю*. Коломия: Вік, 2007, с. 49–54.
- Думін, Осип. *Історія легіону Українських Січових Стрільців. 1914–1918*. Львів: Червона Калина, 1936.
- «За волю України!» *Фонд Богдана Губського «Україна – ХХІ століття»*, ukraine-21century.com/projects/za-volyu-ukrayiny-ekspozytsiia/. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- Круковський, Орест, та Степан Пахолко. *Українська фалеристика (із фондів Львівського історичного музею)*. Львів: Априорі, 2011.
- Лазарович, Микола. *Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба*. Тернопіль: Джура, 2014.
- Ласовський, Володимир. «Генерал Мирон Тарнавський так оцінював УСС.» *За волю України. Історичний збірник УСС*. Нью Йорк: Видання Головної Управи Братства Українських Січових Стрільців, 1967, с. 231–234.
- Легіон Українських Січових Стрільців*. Фото архів. www.legionukrainiansichriflemen.com/. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- Монолатій, Іван. *Українські легіонери. Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців 1914–1918*. Київ: Темпора, 2008.
- Музичук, Сергій. «Шапка-мазепинка.» *Однострій*, № 9, 2009, с. 7–8, 24–25.
- Папакін, Артем. «До питання про однострій Збірної (Перехідної) станиці Українських січових стрільців у Відні, 1914–1919 рр.» *Стрій*, № 1, 2019, с. 5–14.
- Пахолко, Степан, та Ольга Мартин. «Класифікація відзнак Українських Січових Стрільців.» *Нумізматика і фалеристика*, № 4, 2014, с. 19–23.
- Пахолко, Степан, та Михайло Дмитрів. *Українська фалеристична спадщина періоду національно-визвольної боротьби 1848–1956 років*. Львів: Растр-7, 2022.
- «Польовий знак. Feldzeichen.» *Історія держави Габсбургів*, ah.org.ua/feldzeichen. Дата звернення 13 жовтня 2025 року.
- Ющенко, Максим. «Петлиці Легіону УСС в 1914–1919 рр.» *Стрій*, № 5, 2023, с. 91–102.
- Abbot, Peter, and Eugene Pinak. *Ukrainian Armies 1914–55*. Oxford: Osprey Publishing, 2004.
- «Odnazka patriotyczna Legionu Ukraińskich Strzelców Siczowych.» *Muzeum Narodowe w Krakowie. Zbiory online*, zbiory.mnk.pl/pl/wyniki-wyszukiwania/katalog/214684. Accessed November 11, 2025.
- Rest, Stefan (Hrsg.) *Des Kaisers Rock im 1. Weltkrieg. Uniformierung und Ausrüstung der österreichisch-ungarischen Armee von 1914 bis 1918*. Wien: Verlag Militaria, 2002.
- «Rozeta w barwach narodowych Ukrainy z odznaką Legionu Ukraińskich Strzelców Siczowych.» *Muzeum Narodowe w Krakowie. Zbiory online*, zbiory.mnk.pl/pl/wyniki-wyszukiwania/katalog/220511. Accessed November 11, 2025.
- Skrukwa, Grzegorz. *Formacje wojskowe ukraińskiej «rewolucji narodowej»*. Toruń: Adam Marszałek, 2008.
- «UML_Box_2-00028.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Роки/1914/i-4dmvKrW/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_7-00051.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-742hvQk/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_8-00034.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-7hmk6wx/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_12-00033.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-VqdPsmB/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_15-00015.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-P6JTz9h/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_15-00026.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-zWb8SWs/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.

- «UML_Box_15-00038.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-CPHRdRM/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_17-00020.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-p8wv5gZ/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_18-00040.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-CdDkqw9/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_19-00011.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-rCNNv7p/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_21-00036.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-ZV4hjhx/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_23-00020.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Роки/1915/i-dPWL42D/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_24-00012.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Роки/1915/i-M9bc7QG/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_27-00057.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Роки/1917/i-83QnM4b/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_28-00043.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-mprxxTJ/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_28-00049.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-wB3wQT/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_32-00052.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-J9qmQMR/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_35-00002.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-xCRBWSk/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_38-00051.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-6zfvzBs/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_45-00002.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-kXxC8Hr/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_47-00043.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-ZgX84bZ/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_51-00032.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Роки/1915/i-WtFqj3p/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_51-00039.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Роки/1915/i-nPBf7nL/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_52-00014.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-tD4Wq54/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_52-00052.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-PzQNLmq/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_52-00056.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Роки/1917/i-NkjXt5V/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «UML_Box_58-00110.» *Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів*, www.legionukrainiansichriflemen.com/General/Без-інформацій/i-Kwm8gTN/A. Дата звернення 2 листопада 2025 року.
- «Żołnierz Legionu Ukraińskich Strzelców Siczowych (1914-1920) w okopie.» *Muzeum Narodowe w Krakowie. Zbiory online*, zbiory.mnk.pl/pl/wyniki-wyszukiwania/zaawansowane/katalog/193973. Accessed November 11, 2025.